

TÜRK KÜLTÜR ÇEVRESİNDE DAĞLAMA GELENEĞİ

The Tradition of Searing in Turkish Cultural Environment

Prof. Dr. İlhami DURMUŞ*

ÖZ

Türk kültür çevresinde dağlama geniş coğrafi sahada ve uzun zaman diliminde görülmektedir. Dağlama, insan, hayvan ve eşyalar üzerine yapılmaktadır. İnsan üzerine yapılan dağlama bedeni güçlendirmeye yönelik olduğu gibi hastalıkların tedavisinde de yapılmaktadır. Hayvanlara yapılan dağlama iki şekilde görülmektedir. Birincisinde hayvan hastalıklarının tedavisinde dağlamadan yararlanılmaktadır. İkincisinde ise hayvanın tanınmasına yönelik damgalar dağlama yoluyla yapılmaktadır. Bir takım eşyaların üzeri de dağlanmak suretiyle damgalanmaktadır. Temelde üç çeşit dağlama ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi bedeni güçlendirmeye yöneliktir. Bu yöntemde bedende bilekler, dirsekler, omuzlar ve diz kısımları dağlanmaktadır. Böylece beden sağlam bir yapıya kavuşmaktadır. İkincisi hasta kısmın tedavi edilmesidir. Beden üzerinde bulunan şişler ve yaralar dağlanmaktadır. Bunun sonucunda hastalıklı uzuv şifaya kavuşmaktadır. Üçüncüsü ise tanımaya yönelik dağlamadır. Bu yöntemde şahıslar hayvan ve eşyalarını başkalarınınkinden ayırt edebilmek için dağlamaktadırlar. Kendi işaret ve damgaları sayesinde hayvan ve eşyalarının karışmasının önüne geçmektedirler. Dağlama işlemi dağlağı adı verilen bir aletle gerçekleştirilmektedir. Bu alet demir, bakır, gümüş, altın ve şimşirden olmaktadır. En yaygın olarak demirden yapılmış dağlağı kullanılmaktadır. Dağlama işleminin iğne, şiş, ustura, çivi, ağaç ve metal kaşık ile de yapıldığı bilinmektedir. Dağlama bedenin birçok kısmına uygulanabilmektedir. Baş, boyun, sırt, göğüs, karn, kalça, bacak ve ayaklar hastalıktan dolayı dağlamaktadır. Hayvan ve eşyanın tanınmasına yönelik dağlama da ise damga görünebilecek yere dağlama suretiyle yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler

demir, damga, dağlama aleti, dağlamak, hastalık, tedavi, insan, hayvan.

ABSTRACT

In Turkish searing culture, searing can be observed within a long period of time and across a wide geography. It has been exercised on humans, animals and possessions. Searing on humans has been performed in order to make the person stronger as well as to provide cure for illnesses. Searing in animals, on the other hand, has been in two different ways, one being for curing diseases, and the other for branding the animal with marks and seals. Possessions have also been seared with marks through searing. There have been three types of searing. The first kind has been done to make the body stronger through searing wrists, elbows, shoulders and knees for enduring. The second kind has been to sear the wounds and lumps on the body for a cure. The third kind has been observed as searing for branding in order to distinguish belongings and animals from those of others through unique marks and seals. Searing has been performed with a tool called "dağlağı" made of iron, copper, gold, silver or boxwood. The most common dağlağı has been the iron one. Moreover, objects such as needle, skewer, razorblade, nail, wood or a metal spoon have also been used for searing. Many parts of the body like head, neck, back, chest, stomach, hips, legs or feet have been seared for medical purposes. Searing to brand animals and belongings has been performed on clearly visible areas.

Key Words

iron, seal, tool for searing, searing, illness, cure, humans, animals.

Giriş

Türk kültür çevresinde dağlamanın köklü bir geleneği vardır. Dağ ve dağlamayla ilgili çeşitli terimler geçmişte olduğu gibi günümüzde de geniş

çevrelerde kullanılmaktadır. Dağ kelimesi farklı şekillerde açıklanmaktadır. Dağ "kızgın bir demirle vurulan, damga, nişan" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Dağ, "iyileştirmek için

* Gazi Üniv. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, ilhamidurmus@gmail.com

vücudun hastalıklı bölümünde kızgın bir araçla yapılan yanık” olarak da tanımlanmaktadır. Mecazi anlamda ise, “büyük üzüntü, acı” olarak belirtilmektedir (Eren 1988: 328). Dağ, “yanık yarası” olarak da bilinmektedir (Dilçin 1983: 60). Dağın “yakı” manasına geldiği de açıklanmaktadır (Muhammed Hüseyin bin Halef et-Tebrizi 2000: 150).

Dağ kelimesinden türetilmiş çeşitli kelimeler bulunmaktadır. Bunlar dağlama: dağlamak işi, dağlama resmi: ağaç üzerine kızgın demirle yapılan bir tür resim, yakma resmi, dağlanış: dağlanma işi veya biçimi, dağlanma: dağlanmak işi, dağlatış: dağlatmak işi veya biçimi, dağlatma, dağlatma işi ve dağlayış: dağlamak işi veya biçimidir (Eren 1988: 330).

Dağla: lehimci havyası, dağlağ, damgalanmış koyun, keçi, damga, dağlağ: ütü (Aksoy 1993: 1325), dağlağ: dağlama aleti, (Aksoy 1996: 966), dağlak demiri: ok konulan yeleşin ütülenmesi için kullanılan alet (Pakalın 1983: I: 388) olarak bilinmektedir. Dağ-dar: kızgın demirle nişanlanmış, dağlı, yaralı, dag-zen ise nişan, damga vuran (Devellioğlu 2004: 160–161) olarak belirtilmektedir.

Dağın fiil hali olan dağlamak ise “kızgın bir demirle hayvan derisine damga vurmak” şeklinde tanımlanmaktadır. İkincisinde ise, “akan kanı dindirmek veya hasta bölümleri ortadan kaldırmak için vücudun bir yerini kızdırılmış bir metal araçla yakmak” şeklinde ifade edilmektedir (Eren 1988: 329–330). Her iki tanımdan da anlaşıldığı üzere kızdırılmış bir metal

araç bu eylem için kullanılmaktadır. Dağlamayla ilgili olarak dağlanmak: dağlamak işine konu olmak, dağlatmak: dağlama işini yaptırmak olarak belirtilmektedir (Eren 1988: 330). Dağ açılmak: yara açılmak, dağ eylemek: ateşle yara açılmak, dağlamak anlamlarına gelmektedir (Dilçin 1983: 60). Aynı şekilde döğün vurmak: yara açmak, dağ basmak (Dilçin 1983: 72) ve yaku urmak: dağ basmak (Dilçin 1983: 231) anlamında kullanılmaktadır.

Dağ ve dağlamak geçmişte “tağ” ve “tağlamak” şeklinde geçmektedir. Divanü Lûgat-it Türk’te bu kelimeye rastlanılmaktadır. Tağladı: “Ol atın tağladı = O, atını dağladı” şeklinde yer almaktadır. Attan başka hayvan dağlanırsa da aynı şekilde geçtiği ifade edilmektedir (Kaşgarlı Mahmud III: 294). Tağlattı tabiri de bulunmaktadır. “Ol atın tağlattı = O, atını dağlattı” denilmektedir. Hatta Farslıların bu kelimeyi Türklerden alarak “dağ” diye kullandıklarına da dikkat çekilmektedir (Kaşgarlı Mahmud II: 344). Yukarıda adı geçen eserde “yakığı” kelimesi de geçmektedir. Bunun için yakı, “şişkinlik ve şişkinliğe benzeyen şeyler üzerine konular” denilmektedir (Kaşgarlı Mahmud III: 13).

Dağ ve dağlamanın, damga ve damgalamakla yakından bağlantısı bulunmaktadır. Damga kelimesi Türk kültür çevresinde geniş kullanım alanı bulmuştur. Tamga’nın mühür, nişan, dağ anlamında kullanıldığı görülmektedir (Caferoğlu 1968: 222, Cemalüddin İbnumuhenna 1997: 68, Grönbech 1992: 177). Divanü Lûgat-it Türk’te de tamga için hakanın ve baş-

kalarının damgası ifadesi bulunmaktadır (Kaşgarlı Mahmud I: 527).

Tamga kelimesi Türk kültür çevresinde dağ kelimesinden daha önce görülmektedir. Tamga (Köl Tigin güney-doğu) ve tamgacı (Köl Tigin yazıtı kuzey-doğu 13) kelimelerine rastlanılmaktadır. Tamganın fiil halinde tamgala, yani damgalamak şeklinde Göktürk dönemi yazıtlarında yer almaktadır. Açura yazıtlarında “tamgalıg yılık” yani “damgalı at sürüsünden” söz edilmektedir (Orkun 1987: 544). Bu damgaların dağlama şeklinde olduğu bilinmektedir. Böylece yazılı kaynaklardan hareketle dağlama işleminin köklü bir geleneğinin olduğu anlaşılmaktadır. Dağlama işlemi hem insanlara hem de hayvanlara farklı şekillerde gerçekleştirilmektedir. Bedeni güçlendirmeye, hastalıkları tedavi etmeye ve tanımaya yönelik dağlama işlemi yapılmaktadır.

Genel Olarak Dağlama

Dağlama insan, hayvan ve ağaç üzerine yapılmaktadır. Daha çok insan ve hayvan üzerine dağlama yapıldığı anlaşılmaktadır. İnsan üzerine bedeni ve dimağı güçlendirmeye yönelik dağlama yapıldığı gibi, hasta uzvu tedavi etmek için de dağlama yapıldığı bilinmektedir. Hayvan üzerine de iki şekilde yapılmaktadır. Birincisinde hayvanın hastalıklı uzvu kızgın bir demir aletle dağlanmaktadır. İkincisinde ise hayvanların, özellikle daha çok at türü hayvanların tanınmasına yönelik damgalama işlemi dağlama şeklinde olmaktadır.

Dağlama önce de belirtildiği üzere akan kanı dindirmeye veya hasta

bölemleri ortadan kaldırmaya yönelik olarak vücudun bir yerinin kızdırılmış bir metal araçla yakılması ya da kızgın bir demirle hayvan derisinde damga vurulması şeklinde geçmektedir (Eren 1988: 329–330). Buradan anlaşılacağı üzere hem insan hem de hayvan üzerine kızdırılmış bir metal kullanılmak suretiyle dağlama işlemi gerçekleştirilmektedir.

Dağlama için suyun çeşmenin başından kesilmesine benzetildiği dikkat çekicidir. Bir uzuv işten düşer ve hastalanırsa hıltlar (eski hekimlerin insan bedeninde var saydığı safra, sevd, dem ve balgam gibi dört unsurdan her biri) oraya yürür. Bu yürüyüş, o uzva mensup bulunan damarlar vasıtasıyla olabilir. Hıltların geçeceği yer dağlanırsa oraya gidemezler. Belirli bir damar dağlanırsa geçidi kapatacağından hıltlar hasta uzva gidemez. Birçok hastalığın tedavisi dağlamakla yapılır. Dağlama hem hastalığın başlangıcında, hem de marazın müzminleştiği zamanlarda yapılır. Çoğunlukla hastalık müzminleşince dağlama yapılır. Hararetli hastalıklarda, hastalığın ilk zamanında dağlamaya başvurulur (Tansukhame 1939: 29).

Dağlamanın bir kısmı da hastalıklı uzva yapılır. Hastalıklı kısım yatar ve kapanırsa, hastalığa sebep olan unsur orada yok olur ve bir daha da oraya pek az gelebilir (Tansukhame 1939: 32). Sivilce ve yaralar dağlanır. Bu dağlama işlemi ile hastalığı meydana getiren illetin gerilediği ve artık zuhur etmediği bilinir (Tansukhame 1939: 34).

Dağlama işleminde çok ileri gi-

dildiği görülmektedir. İnsanın birçok yerine dağlama yapıldığı anlaşılmaktadır. Böylece çeşitli uzuvların dağlama yoluyla tedavi edildiği düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Tepeden tırnağa bedenin birçok bölgesi dağlanmaktadır. Baş, göz, kulak, diş, dudak ağrılarında dağ yapılmaktadır. Bağır, dalak, makat, böbrek, sırt, kasık, eklem ağrılarında karşı dağlamadan yararlanılmaktadır. Sivilce ve yaralar da dağlanmaktadır (Sabuncuoğlu Şerefeddin1939: 28–30).

Dağlama işleminde dağlağı ya da dağlağı adı verilen aletlerin kullanıldığı bilinmektedir. Bu aletler kullanılan yere göre farklılık göstermektedirler. Genel olarak “L” şeklinde olup, uzun taraf dağlamayı yapanın elinde tuttuğu, kısa taraf dağlamanın yapıldığı kısımdır. Dağlama yapılan taraf sivri, yuvarlak, yassı, tam daire, yassı yarım daire ve yassı yüzük vb. şekillerde olabilmektedir (Sabuncuoğlu Şerefeddin1939: res. 1–57). Bu dağlağular için “mikvatı mismarı dağlağı”, “zeytunî dağlağı”, “adesi dağlağı” isimleri geçmektedir (Sabuncuoğlu Şerefeddin 1939: 19–20).

Dağlağı aletleri farklı metallerden yapılmışlardır. Bunlar bakır, demir, gümüş, altın ve şimşirdendirler. Altın dağlağular kızınca yumuşadığından çok tutulmamaktadır. En çok demir dağlağular işlevseldirler (Sabuncuoğlu Şerefeddin1939: 18).

Bedeni Güçlendirmeye Yönelik Dağlama

Bedeni güçlendirmeye yönelik dağlama sağlam uzuv üzerine yapılmaktadır. Bu tür dağlamalarda hasta-

lıklı bir uzvun iyileştirilmesi söz konusu değildir. Türk kültür çevresinde ilk örneğine İskitlerde rastlanılmaktadır. Hippokrates bu hususta kayda değer bilgiler vermektedir. Onun bildirdiğine göre: “Avrupa’da İskit bodunu bulunur. Azak denizi çevresinde otururlar, diğer bodunlardan farklıdır. Sauromatlar diye de adlandırılırlar. Bunların kadınları kızığankız oldukları sürece ata biner, ok atar, at üstünde kargı savurur ve düşmanla savaşır. Üç düşman öldürmedikçe evlenmezler; töre gereğince hayvan kurban etmeden kocalarıyla aynı evde (göçerev, araba) oturmazlar. Bir kız kocaya varınca, genel bir seferberlik zorunluluğu ortaya çıkmadıkça, ata binmeyi bırakır. Sağ memeleri yoktur; daha çocuk iken anaları, bu iş için yapılmış tunçtan bir aracı kızdırıp sağ memeye bastırarak dağlar, böylece memenin büyümesini önler. Bütün güç kuvvet sağ omuzla sağ kola akar” (Hippokrates: 17).

“İskitlerin bedenleri çok nemlidir. Konar-göçer İskitlerin hemen hepsi, omuzlarını, kollarını, el bileklerini, göğüslerini, kalçalarını, bellerini başka bir şey yüzünden değil, yapılarının nemli, gevşek oluşu yüzünden dağlar. Yoksa ne okçular yay gerebilir, ne de kargıcılar nem ile gevşeklik yüzünden, omuzdan kargı savurabilirler. Dağlarlarsa nemin büyük bölümü eklemelerden çıkar kurur, beden daha dinç, daha besili, daha sıkı olur” (Hippokrates: 20).

Sağlam bedenin dağlanması işlemi İskit sonrası dönemlerde de görülmüştür. Uygur kültür çevresinde yeni doğan çocuklara dağlama yapıldığı

bilinmektedir. Yeni doğan çocukların beş altı gün sonra tepeleriyle alınlarının üstünün arasından, tamamı ihtiyat ile bir ip bağlayıp birkaç damar izhar ederek, onları dağlamaktadırlar. Böylece dimağ rahatsızlıklarının olmayacağına ve dimağın kuvvetleneceğine inanmaktadırlar. Yetişkinlerden ise dağlanmamış adam nadir bulunmaktadır. Bazılarına bir defada yirmi, otuz dağ vurulmuş olur (Tansukhame 1939: 35). Bir defada vurulan bu kadar çok dağın hastalığı iyileştirmeden daha çok bedeni güçlendirmeye yönelik olduğu kuvvetle muhtemel olmalıdır.

Hastalıkları Tedaviye Yönelik Dağlama

Hastalıkları tedaviye yönelik dağlama Türk kültür çevresinde uzun zaman diliminde uygulanan bir yöntemdir. İnsanda ortaya çıkan baş, diş ağrılarında, vücudun çeşitli yerlerinde ortaya çıkan şişliklerin, siğil, sivilce ve yaralar dağlanmak suretiyle iyileştirilmeye çalışılmıştır (Sabuncuoğlu Şerefeddin 1939: 28–30).

Türk kültür çevresinde geçmişte olduğu gibi çeşitli hastalıkların tedavisinde dağlama işleminin yapıldığı bilinmektedir. Gözü ve başı ağrıyan çocukların başlarında mecidiye kadar bir yer tıraş edilir ve ustura ile dağlanır (Yalgın 1993-I: 267). Çocuğun arka tarafında damar gibi gök leke olur. Çocukta dağlama var denilerek, ebe iğneyi kızdırır ve üç defa çocuğun topuğuna değdirir (Koşay 1935: 144). Verem hastalığında ebeler tarafından hastanın bedeni demirle dağlanır (Güngör 1941: 76). Dalak rahatsızlığında bir

çivi ateşte kızdırılarak kızıl dereceye kadar getirilir, bununla hastanın karnı dağlanır (Bayrı 1939: 144). Nezle için de başın bir yeri tıraş edilerek ustura ile dağlanmaktadır (Yalgın 1993: I, 291). Herhangi bir çıban şişliğini indirmek için kaşık ocakta kızdırılarak, yavaş yavaş o şişin üzerine değdiriliyor ve ürkütülüyor (Yılmaz 1948: 111). Karakabarcık adı verilen çıbanı iyileştirmek için kızgın bir demirle doğrudan yara dağlanıyor (Aytar 1980: 95). Köstebek çıbanı şişliğini dağıtmak için ağaç kaşık ocakta kızdırılıp çıban dağlanıyor (Yılmaz 1948: 112–113). Demreği tedavisinde, kolun pazu kısmı kızgın iğne veya kızgın şişe dağlanır. Dalak çıbanında kızdırılmış şiş hasta acı hissedene kadar değdirilir. Basma denilen hastalıkta, cezveye konan köz, yüzde kabarcıkların üzerinde gezdirilir. Kuduz tedavisinde hastanın dili altındaki kurtçukların bulunduğu bölge dağlanır. Çok ağlayan, uyuyamayan süt çocuklarının göbeğinin hemen altı kızgın şişe dağlanır. Sırtta kulunç için, köz demir kaşık içine konur ve kulunçlu bölgede gezdirilir (Çaydar 1989: 86).

Hayvan hastalıklarının tedavisinde de dağlama işlemi yoğun olarak uygulanmaktadır. Atlarda olan damağ hastalığında, hayvanın damağına çuvaldız batırılır, kan çıkar, burası demir ersinle (düz demir kaşık) dağlanır. Atın belinde saraca adı verilen ufak çıbanlar çıkar, hayvanın bacağına, boynuna ve yüzüne dağlar çekilir (Yalgın 1959: 7) Karasığırlarda olan sinek hastalığında da, hasta hayvanın boyun ve kuyruk sokumu kısmı

kızdırılmış demirle dağlanır. Hayvanlarda görülen kızıl kurt hastalığının tedavisi ön bacakları arasının demirle dağlanmasıyla yapılır (Salman 1948: 63–65). Sığırlarda hayvanın boğazı altında domuz başı denilen bir şişlik kızdırılmış demirle dağlanır (Yalçın 1959: 7). Oşak adı verilen karın şişliğine dayalı hastalıkta hayvanın karnı kızgın demirle dağlanır (Altay 1981: 59). Karakuş denilen at hastalığında, atın ayağı veya hastalığın bulunduğu kısım kızgın demirle dağlanır. Ağzları yara olan oğlakların ağzı kızgın demirle dağlanır (Çavdar 1989: 86).

Tanımaya Yönelik Dağlama

Tanımaya yönelik dağlamanın da köklü bir geleneği bulunmaktadır. Diğer dağlama yöntemlerine göre amaç burada şahıslara ait hayvanın ya da eşyanın tanınmasıdır. Şahıslar hayvan ve eşyalarının üzerine damgalarını dağlama yöntemiyle dağlamaktadırlar. Böylece kendilerine ait olanların başkalarına ait olanlardan ayırt edilmesini sağlamış oluyorlar. Bu hususta Divan-ü Lügat-it Türk'te damgalar için şöyle denilmektedir: "Bu belgeler onların hayvanlarının, atlarının, binitlerinin alametleridir. Hayvanlar karıştığında her bölük hayvanlarını bu belgelerden tanır" (Kaşgarlı Mahmut 1992: I, 58).

Türk kültür çevresinde geniş otlaklarda sürülerin otlatılması ve yaylaktan kışlağa, kışlaktan yaylağa gidişlerde yıldı ve sürülerin karışması söz konusuydu. İşte hayvanların diğerlerinin hayvanlarından ayırt edilmesi için işaretlenmeleri gerekiyordu. Bunun için demirden damga vurma

aleti yapılmakta ve bu alet üzerine ilgili boyun damgası kazınmaktaydı. Bu alet ateşte kızdırıldıktan sonra özellikle hayvanların arka bacakları üzerine bastırılmakta ve dağlanan hayvan derisi üzerine damga şekli çıkmaktaydı. Bu tür damgalara daha çok atlar üzerinde rastlanılmaktaydı. Günümüzde aynı şekilde atlar üzerine damgalar vurulmaktadır. Bu alışkanlık bozkır kültür çevresinde yaygın olarak görülmektedir (Durmuş 2009: 118–119). Dağlama işleminin yapıldığı, yani damganın vurulduğu aletin hayvana temas ettirilen kısmında damga ya da işaretin bulunduğu kısmın çıkıntılı olduğu ve kızdırılıp hayvan üzerine vurulduğunda bu damganın hayvan üzerine çıktığı anlaşılmaktadır.

Damgalamak amacıyla dağlamanın çok yoğun olduğu dikkati çekmektedir. Yazıtlarda damgalı at sürülerinden söz edilmektedir. Açura Yazıtları'nda çok sayıda damgalı yıldıya dikkat çekilmektedir (Orkun 1987: 544). At sürüsünün artması damgalamanın daha da yoğun olarak gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Bu tür damgaların damgalama yoluyla gerçekleştirildiği bilinmektedir.

Küçükbaş hayvanların kulaklarının ucunun kesilmesi ya da bir tarafa çentik atılması suretiyle diğerlerinin hayvanlarından ayırt edilmeleri sağlanmaktaydı. Bu işaretleme günümüzde olduğu gibi "enemek" deniyordu (Kaşgarlı Mahmut 1992: III, 256). Böylece hayvanın kulağından bir parça kesilmek suretiyle "en" yapılmaktaydı.

En amacıyla küçükbaş hayvanla-

ra da dağlama yapıldığı bilinmektedir. Keçilerde burun dağlanmaktadır. Yanan tüylerin ardından çıkan tüyler beyaz olmaktadır (Çavdar 1989: 87). Bu durumda bir şekil oluşturan damgadan daha çok basit bir işaret söz konusu olmaktadır.

Türk Kültür Çevresi'nde hayvanların tanınmasına yönelik dağlama geleneğinin eşyalar üzerinde de gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bu tür işlemlerin daha çok ahşaptan ve günlük işlerde kullanılan eşyalarda varlığı anlaşılmaktadır. Ahşaptan yapılmış 'külek' adı verilen su kapları üzerine demirden yapılmış dağlağalar kazdırılmak suretiyle damgalar yapılmıştır. (Yalgın 1993: II: 475). Bu dağlağaların hayvan dağlağalarıyla aynı amaca hizmet ettikleri kuvvetle muhtemel görülmektedir. Dağlağı demiri üzerinde çıkık olan damga ya da işaret tıpkı hayvan üzerine basıldığında olduğu gibi ahşap eşya üzerini bir miktar oynakta ve şekli ilgili eşya üzerine çıkmaktadır.

Sonuç

Türk kültür çevresinde dağlama yazılı belgeler ışığında M.Ö. 5. yüzyılın ortalarına kadar gitmektedir. M.Ö. 5. yüzyılda İskitler dağlamayı bedeni güçlendirmeye yönelik uygulamaktadırlar. Genç kızların sağ göğüsleri ile diğer insanların omuz, dirsek, bilek, kalça, diz ve ayak bileklerinin dağlanması bu amaca hizmet etmektedir. Bu işlem gerçekleştirildiğinde beden güçlenmekte ve daha iyi hareket kabiliyeti kazanılmaktadır. Böylece çok iyi ata binilebilmekte ve iyi bir şekilde yay gerip ok atılabilmektedir. Bu şekilde

bir amaç için dağlama yaygın olarak görülmekte ve gelenekselleştirilmiş durumdadır. Bedeni güçlendirmeye yönelik dağlamanın Uygur kültür çevresinde varlığı da bilinmektedir. Bir defada bedenin çeşitli yerlerinin dağlanması hastalıktan daha çok bedeni dinç tutmaya yönelik bir uygulama olduğu dikkati çekmektedir.

Hastalıkların tedavisine yönelik dağlama daha çok Göktürk döneminden sonra ortaya çıkan Türk toplumlarında görülmektedir. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de belirgin bir şekilde takip edilebilmektedir. Kültürel süreklilik içerisinde günümüze kadar ulaşmış durumdadır. İnsanın bedeninde ortaya çıkmış bir takım hastalıkların, özellikle yara ve şişliklerin tedavisinde dağlama söz konusudur. Bedenin baştan ayağa kadar birçok yerine dağlama yapılmaktadır. Türk kültür çevresinde bu tür dağlama yaygınlık göstermektedir.

Hayvan hastalıklarının tedavisinde de dağlama özel bir yer tutmaktadır. At, sığır, koyun, keçi vb. hayvanların çeşitli rahatsızlıkları dağlanmak suretiyle tedavi edilebilmektedir. Tıpkı insanda olduğu gibi hayvan bedeninin de çeşitli yerlerine hastalığın türü ve özelliğine göre dağlama yapılmaktadır. Tıptaki bazı gelişmeler insan hastalıklarında olduğu gibi hayvan hastalıklarında da dağlamayla tedaviyi büyük ölçüde ortadan kaldırmış görünmektedir.

Türk kültür çevresinde en yaygın dağlama biçimi hayvan ve eşyanın tanınmasına yönelik olanıdır. Özellikle geniş otlaklarda yayılan hayvanların

karışmasını önlemek için dağlama yoluyla damgalandıkları görülmektedir. En çok atların bu şekilde dağlandıkları dikkati çekmektedir. Bu gelenek Türk kültür çevresinde kültürel süreklilik içerisinde günümüze kadar ulaşmıştır.

Genel olarak bu üç dağlama şekline birlikte bakıldığında İskit, Hun, Göktürk, Uygur, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde dağlama yaygın olarak görülmektedir. Günümüz Türk devlet ve topluluklarında da dikkati çekmektedir. Tıptaki ilerlemeler ve geleneksel bir takım değişiklikler sonucunda iki dağlama usulü büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Halk hekimliğinde yer alan bazı uygulamalar geliştirilerek tıpta kullanılmaya başlamıştır. Hayvanların dağlanarak damgalanması ise günümüzde de sürdürülmektedir. Özellikle ekonominin hayvan besleyiciliğine dayandığı bozkır kültür çevresinde atların damgalanması dağlama yöntemiyle yapılmaktadır.

KAYNAKÇA

Aksoy, Ömer Asım ve Emel Vardarlı; Derleme Sözlüğü, IV, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1993.

Aksoy, Ömer Asım ve Dehri Dilçin; Tarama Sözlüğü, II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.

Altay, Halife; Anayurttan Anadolu'ya; Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.

Aytar, Selçuk; İstanbul Tıbbi Folkloru, İstanbul: Bozak Matbaası, 1980.

Bayrı, Mehmet Halit; Halk Adetleri ve İnanmaları, İstanbul: Burhanettin Basımevi, 1939.

Caferoğlu, Ahmet; Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1968.

Cemalüddin İbnumuhenna; İbni-Muhenna Lügati, (Hz. Abdullah Battal), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1997.

Çavdar, Aşenur; "Türk Halk Hekimliğinde Dağlama", Türk Halk Hekimliği

Sempozyumu Bildirileri, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1989.

Devellioglu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2004.

Dilçin, Cem; Yeni Tarama sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1983.

Durmuş, İlhami; Bilge Kağan, Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk, Ankara: Maya Akademi Yayınları, 2009.

Eren, Hasan ve diğer; Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1988.

Güngör, Kemal; Cenubi Anadolu Yörüklerinin Etno-Antropolojik Tetkiki, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Antropoloji ve Etnoloji Enstitüsü Neşriyatı, 1941.

Koşay, Hamit Zübeyr; Ankara Budun Bilgisi, Ankara: Ulus Basımevi, 1935.

Muhammed Hüseyin bin Halef et- Tebrizi; Burhan-ı Katı, (Müt. Asım Efendi, Hz. Mürsel Öztürk ve Derya Örs), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.

Orkun, Hüseyin Namık; Eski Türk Yazıtları, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1987.

Pakalın, M. Zeki; Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I-III, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.

Salman, Mustafa; Halk Hekimliği ve Halk Veterinerliği, Ankara: Ulus Basımevi, 1948.

Sabuncuoğlu Şerefeddin; Kitabül Cerrahiye-i İlhaniye (Cerrahname), (neş. A. Süheyl Ünver), İstanbul: Kenan Basımevi, 1939.

Tansukhame-i İlhan der Fünunu Ulumu Hatai Mukaddimesi, (çev. Baki Gölpinarlı), İstanbul: Milli Mecmua Basımevi, 1939.

Yalçın, Ali Rıza; Cenupta "Hayvancılık", Türk Etnografya Dergisi, 3, (1959), s. 3- 22.

Yalçın, Ali Rıza; Cenupta Türkmen Oymakları, I-III, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1993.

Yılmaz, Abdurrahman; Tahtacılarda Gelenekler, Ankara: Ulus Basımevi, 1948.